

FALZIFIKACE A DISNEYLANDIZACE MĚSTA

Václav Cílek

Summary:

The changes of the historical centres of some most important Czech towns (Praha, Český Krumlov) were after 1990 abrupt and for residents often extremely demanding and unpleasant ones. Almost 4000 residents have left the Prague historical city centre (total population is now approx. 16 thousand residents). Unlike in 60ties and 70ties when most of the visitors were coming for a personal education, the entertainment seems now to be the principal motive for the majority of tourists. Example of this trend can be viewed e.g. by establishing of a new kind of museum – museums of tortures, that seem to fill the demand for “big emotions“ of emptied mass tourism. The loss of a distinct “genius loci“ is the result of entertainment consumption – towns like Madrid, Praha, Madrid seems now to in respect to emotional atmosphere to be almost replaceable cities. The remedy might be simple and traditional one – to keep residents and functioning social network in the historical city centres.

Úvod

Hlavním impulsem k napsání této eseje je každoroční soubor pozorování z Českého Krumlova. Jezdím sem posledních 10 let každoročně, zhruba 3-4x do roka a město jsem znal z dřívější doby. Frekvence návštěv odpovídá tomu stavu, kdy člověk má

s místem v podstatě stálý kontakt, ale ne tak stálý, aby jej oslepil ke změnám. V průběhu posledních dvou let mi opakovaně bylo jasné, že Krumlov roku 2002-2004 je jiné město než Krumlov roku 1990-1995. Otázka, co se zde děje a v čem je město jiné, je hlavním předmětem tohoto eseje¹.

Celková situace

Poprvé ve zhruba sedmisetleté historii středoevropského města se stalo něco tak neobvyklého, jako je úplná změna funkce historických jader těch měst, které jsou vyhledávány turisty. Klasické město poskytovalo svým obyvatelům několik základních funkcí – ochranu, prostor k životu a k sociálním kontaktům a možnost směny. Současná turistická města mají jednu hlavní funkci a tou je zábava. Od disneylandů se liší jenom její umírněnější formou a bytelnějšími kulisami. Zdá se, že ještě v 60. a 70. letech přicházeli návštěvníci do měst hlavně za poznáním, zatímco dnes se jim jedná nejvíc o to, jak se pobavit a co nakoupit. A protože se kupují hlavně zbytné věci, pak i nakupování se stává jenom zvláštní druhem zábavy. Stále je ještě možné potkat klidné skupiny sou-

---

¹ Kratší a jednodušší verze tohoto článku vyšla v časopise Respekt (V. Cílek: *Krumlov jako Disneyland. Jak připravit historické město o ducha.* Respekt 24,18, 2004), kde vzbudila poměrně velkou pozornost, proto se zde k tématu vrátím.

středně diskutující nad památkami, ale dnes se už jedná o okrajovou záležitost².

Máme vypracované postupy, jak chránit budovy, ale jak to je s duchem města? Vždyť turisté sami často uvádějí, že v daném místě je ani tak neláká nějaká určitá památka, ale projít se a nadýchat se charakteristické atmosféry. A neděje se náhodou něco opačného: nezvelebujeme budovy a neničíme přitom ráz sídla? Jak se vlastně z historické budovy s pohnutou historií stane sterilizovaná kulisa vhodná pouze na pohlednici? A kdyby se do dnešního Staroměstského náměstí narodil Franz Kafka, nepsal by náhodou jako Viewegh?

Památková péče se téměř století zabývá pojmem „falzifikace památky“. Ta vzniká třeba když zbouráme barokní věže gotického chrámu a znovu je vystavíme podle toho, jak si zrovna představujeme gotický styl, anebo když z dosud stojícího hradu kus odbouráme, aby vznikla malebná ruina. Tyto věci se koncem 19. století (a leckdy i později) děly ještě poměrně často. V této době se domnívám, že nastal čas zabývat ještě vážnějším jevem – falzifikací nikoliv budov, ale historických center celých měst³.

² David Lyon v knize *Ježíš v Disneylandu* (MĚ, edice Myšlenky, Praha 2002, str. 21-24) popisuje disneyfikaci jako proces, který trivializaci bagatelizuje lidský život a způsobuje, že žádnou angažovanost nelze brát vážně. Zatímco Lyon rozlišuje disneyzaci (proces, kdy postupy běžné v disneylandu jsou používány např. v obchodních střediscích) a disneyfikaci; používám v tomto článku slovo disneylandizace – jedná se mi o slovo „Land“ jako o plochu města, o reálné místo, jehož funkce se dramaticky mění. Zatímco disneyfikace je určitým způsobem zacházení s hodnotami, tak mcdonaldizace představuje propracovanou, odlidštěnou, ale účinnou organizaci práce.

³ Viz např. knihu Koolhaas R. et al. (2000): *Mutations. Harvard Project on the City*. 700 stran. Arc en reve centre d'architecture.

Český Krumlov

Vezměme si jako příklad Český Krumlov, město, jehož památková obnova, patří (i přes mnoho výhrad) mezi nejzdařilejší a nejcitlivější v celých Čechách, ale přesto město, do kterého dnes vstupujeme, je v dobrém i špatném podstatně jiné, než jaké bývalo před rokem 1989. Tehdy: nádherné, pochmurné město opadávajících omítek. V osm večer už bývalo obtížné dostat v nečetných zakouřených hospodách něco k jídlu. Lidé, které člověk na šedavých ulicích potkával, byli pracovníci lesního závodu zvyklí na les a motorovou pilu, horníci grafitových dolů, podezíraví důstojníci místní posádky, vcelku adaptovaní Romové a zbytek seděl doma. Bývalo to rozkládající se město nabitě atmosférou minulých století. Kdyby sem ještě v této době přišel Egon Schiele, mohl by i nadále malovat svůj cyklus mrtvých měst.

Dnešní Český Krumlov je rok od roku krásnější, čistší a upravenější. Mnoho historických domů bylo již restaurována a tak postupně dochází i na továrničky a mlýny z konce 19. století. Počet hotelů a penzionů dosahuje mnoha desítek a počet míst, kde dostanete alespoň kávu, je v samotném městě odhadován na neuvěřitelné tři stovky! V sezóně je město hlučné dlouho přes půlnoc. Máme zde dojem, že místní lidé chodí snad už jenom do restaurací, které sami vlastní. V zimě Krumlov opět připomíná to staré místo, ale v teplé polovině roku jasné barvy a červené begónie v oknech předstírají jiné město – takové jaké bychom dnes našli v Podunají, ale před válkou až někde v severní Itálii. Kulisy zůstaly, ale kus se hraje jiný. Stíny minulosti, která zarmucuje, ale i prohlučuje, byly nahrazeny přioopilou dovádívosť. Málo platné, je to jiné město.

Výčet hmotných a sociálních faktorů, které vedou k falzifikaci města:

a – město má jiný rytmus, lidé dřív chodili spát se setměním nebo do desíti, protože ráno museli vstávat, turisté chodí spát po půlnoci, vstávají na osmou.

b – lidem se vyplatí adaptovat svůj dům na penzion a chodit spát na sídliště.

c – když lidé bydlí na sídlišti, tak tam také nakupují a žijí, pracují ve městě a jsou rádi, když z práce mohou vypadnout domů do klidného paneláku.

Staroměstské náměstí v Praze

Zastavme se u jiného příkladu – Staroměstského náměstí v Praze. Jak příjemné místo může být popraviště českých pánů! Není to tak dávno, co lidé obcházelí chodník s kříži popravených obětí, anebo zde alespoň pietně zpomalovali krok. Dnes je zde tolik lidí, že kříže nejsou vidět, stánky stojí na samém okraji popraviště, takže lidé po něm nevědomky šlapou. Celá věc má symbolickou rovinu dupání po vlastní historii. Náměstí je v sezóně (jež začíná před Velikonocemi a končí před Vánoci) přečpané stánky a kavárničkami na chodnicích, které dokonce blokují už i tak úzkou Karlovu ulici. Z centra Starého Města, ale i Malé Strany a dalších míst někam zmizeli starousedlíci. Pokud si nechceme si stěžovat na hluk a ruch dlouho přes půlnoc, tak nám asi bude nejvíc vadit přihlouplá, upadlá průměrnost většiny jinak naleštěných obchodů a restaurací podobného typu jako v dalších evropských městech. Je možné pochopit, že na letišťích celé Evropy a asi i většiny světa vládne stejná atmosféra, ale tady se začíná jednat o něco horšího – o to, že ulice Madridu, Milána, Prahy či Barcelony začínají být svojí atmosférou zaměnitelné.

Jaká je bilance zisků a ztrát? Výhody: především město je opravené, důležité budovy mají nové střechy a omítky a přežijí další jedno či dvě století. Daří se tu obchodu, ale někdy není jasné, kam plynou zisky. Nevýhody: místní lidé byli vytlačeni jinam, duchovně je město vyprázdněné, škála pocitů nashromážděných za minulá staletí byla redukována na základní požadavek – užít si. Atmosféra a funkce města se změnila: složitý sociální prostor byl redukován na zákon nabídky a poptávky. Takovéto město – myslím – přestává inspirovat umělecká díla a probouzet velké či hluboké city. Současná česká literatura se stále víc odehrává na periferii (M. Urban – Vinohrady, E. Hakl – Dejvice a Stromovka, Žižkov; J. Topol – Anděl). Lidé, kteří byli schopni velkých vznětů, se odstěhovali jinam. Všimněme si jedné věci – o Praze nehovoříme jako o městě Pražského hradu a chrámu sv. Mikuláše, ale o městě Franze Kafky, J. W. Mozarta či Rudolfa II. Turisty nelákáme na Václavské náměstí, ale na odkaz Karla IV. Město to jsou správné budovy a vhodní lidé.

Během posledních deseti let odešlo z historického středu Prahy asi 4000 rezidentů, takže počet místních obyvatel poklesl na 17 590 lidí: Za poslední tři roky je úbytek zhruba tisíc rezidentů. Během restitucí se noví majitelé snažili o vybudování obchodních ploch a „kanceláří s dobrou adresou“. Dnes dochází (ale jen velmi pozvolna) k opačnému procesu. Firmy dávají přednost větším plochám s možností parkování v klasických okrajových čtvrtích jako je Smíchov, Karlín, Vinohrady a další a ustupují z přelidněného centra. Část kanceláří se opět mění na byty, jež jsou tentokrát luxusnější a zaměřené na

cizince, jichž v historickém středu města žije kolem 2000⁴.

Pleť města

Koncem srpna 2004 probíhala v Horažďovicích akce studentů architektury Symbiosis. Cílem bylo nalézt slabé body města pokusit se o nějaký druh přirozené revitalizace městského centra. B. Blažek při své přednášce o sociální ekologie města vyzdvihl jako jeden z příjemných rysů Horažďovic to, že mají „pleť“. Mínil tím, že na povrchu domů jsou čitelné vrstvy různých omítek, zbytky nápisů. Tato zdánlivě okrajová záležitost jako je historicita omítek ve skutečnosti vytváří silný či slabý náboj města.

V umění a literatuře 20. století (V. Boudník, A. Tapiés, I. Calvino, E. Medková) jsou činěny občasně, ale pravidelné zmínky o opadaných omítkách a holých zdech, jako o rysu, který má zvláštní emoční náboj. Město s historickými domy, ale opravenými fasádami část tohoto náboje ztrácí a je nutné počkat, až omítky zestárnou a je opět začnou opadávat. Ruský malíř Vasilij Ľutuník, který maluje stará města, jev vysvětluje následujícím (metafyzickým) způsobem: ve starých domech se děje, vzpomínky otiskují do zdí. V literatuře vystupuje opakovaný motiv starých postav a příběhů vystupující ze starých zdí (R. M. Rilke, N. V. Gogol). Je-li omítka opadaná, tak dávné tragédie jakoby vystupovaly, vyhržávaly ze zdí. Nová omítka však jakoby udržovala dávné příběhy uvězněné uvnitř domů. Čerstvě omítnuté město ztrácí narativitu. Je to možná v pořádku (protože i nové omítky opadají), pokud nedojde k vybourání interiérů, ztráta materiálu domu znamená ztrátu příběhu

Terezín. Kontrast mezi starou a novou omítkou. K životu patří nové a uhlazené věci, ale právě zde máme dojem, že zastírají „otlučenou“ historii.

a paměti. Překrytí starých omítek novými přispívá ke sterilizaci města.

Muzeum mučení

Posun od vážného města k disneylandu ukazují muzea mučení jako pasti na turisty – „tourist traps“ – nadšeně a vědomě navštěvované turisty. Jev zřejmě souvisí s dobou, která potřebuje velké emoce (stejně jako u reklamy), aby přehlušila vnitřní prázdnotu. Muzeum mučení se vesměs pojímá jako mučení inkviziční, tedy trpět pro názor, což je moderní pojetí. Středověké mučení mělo zejména význam ochrany společnosti před kriminalitou. Tato „muzea“ (Praha – Karlova ulice, Český Krumlov – náměstí, sklepení Křivoklátu a jinde) co se týče návštěvnosti nahrazují dřívější vlastivědná muzea a bude zajímavé sledovat, nakolik se jedná o krátkodobý fenomén.

Falsifikace přírody a krajiny?

Pojmy jako autenticita, verifikace a falzifikace jsou běžně diskutovány v památkové péči, ale dají se použít na krajinu a přírodu vůbec? Nejmenší problém budeme mít se slovem autenticita, které označuje co mož-

⁴ Časopis Respekt se k problému mizejícího ducha městského centra vrátil v článku E. Bártové *Jednu Prahu magickou – a zabalit*, Respekt 36,6, 2004.

ná nejpůvodnější stav památky a to nejenom co do vzhledu, ale také co do funkce a materiálu. V přírodě se autenticita vždy vztahuje k nějakému období – např. pokud pylový diagram určí na dané lokalitě podobné zastoupení dřevin a bylin, jaké nalézáme i dnes, můžeme hovořit o vcelku autentické krajině třeba sklonku doby bronzové. Asi třetina rostlinných druhů ČR jsou neofyty, jacísi imigranti z různých částí světa. Autentická příroda je taková, ve které přibylo co nejméně nových druhů a ubylo co nejméně druhů původních; a zároveň se v ní dnešní stav reliéfu a vodních toků co nejvíc blíží některému z dřívějších stavů.

Jak vypadá falzifikovaný les? Z dálky je zelený a působí úplně přirozeně, takže člověk se může ptát: *Na co si ti ekologové neustále stěžují, když je tady tolik stromů?* Při podrobnější prohlídce však můžeme odhalit, že takový les je jen jakási vnějšková nápodoba tradičního lesa. Místo původních dubů zde rostou americké kultivary, zmizela většina druhů vyšších hub, dole u potoka se v podrostu se najednou objeví třeba křídlatka původem odněkud ze Sachalinu. A pokud se podíváme ještě hlouběji, můžeme zjistit, že v takovém lese se proměnila půdní mikrobiální společenstva a genetická analýza může odhalit, že i ten buk, co vypadal tak domácí, ve skutečnosti pochází z karpatské lesní školky odněkud na Slovensku a je odlišný od místního buku, jaký zde roste již od poloviny holocénu. Jinými slovy, že ten domácí český les za vaší chalupou je vlastně převlečený cizinec⁵.

U gotického kostela můžeme určit, jak původně vypadal, a pak jej chrá-

⁵ Změny české krajiny jsou popsány v knize autorů: Cílek V., Mudra P., Ložek V. a kol.: *Vstoupit do krajiny. Příroda a paměť středních Čech* (Dokořán, Praha)

nit v jedné dané, co nejvíc autentické formě. Jenže příroda a krajina se neustále proměňují. Jsou neustálým tokem možností a změn bez jasných začátků a jednoznačných konců. Myslím, že skutečná falzifikace začíná, když se snažíme krajinu a přírodu přespříliš vylepšit. Když na návsí zasadíme místo lípy stříbrný smrk (tzv. „bavorizace“ české vesnice), když do Českého krasu přivezeme čemeřici nebo koniklec slovenský odněkud ze Slovenského krasu anebo když naprosto zbytečně sáhne po semenáčku stromku sice stejného druhu, ale neznámého původu. Tento strom bude totiž nejspíš žít v symbióze s jinými houbami, které budou lákat jiné mravence, a ti budou po lese roznášet jiná semena a hubit jiný hmyz. Přírodní památka neznamená jenom zadržení zániku, ale neustálé obnovování. M. Heidegger v této souvislosti hovořil o prodlévání a čekání⁶.

Potvrzení autenticity

Jak to funguje v těch městech, které se pustily do stejně složitých oprav budov a ulic a přitom si dokázaly udržet či dokonce posílit svůj charakter? Namátkou můžeme jmenovat Litomyšl, Uherský Brod, Jičín a Litoměřice. Základní rozdíl – a může to být hlavní rozdíl mezi autenticitou a falzifikací – je v tom, že v těchto městech převládají a žijí místní lidé, kteří se na ulicích poznávají a zdraví a když přijdou do obchodu, tak rozeznají svého prodáváče či číšníka a on rozezná je.

⁶ Dnes již napůl zapomenutou, ale dosud velmi podnětnou a překvapivě moderní knihou o ochraně krajiny a jejího rázu je dvoudílná monografie J. S. Procházky *Ochrana přírody a přírodních památek* (Praha 1926). Analýzou dějinnosti pobytu člověka ve světě, jež má úzký vztah k paměti a obecněji památkám, se zabývá Martin Heidegger v knize *Bytí a čas*, 1–487, (český překlad Oikoymenth, Praha 2002).